



POLSKI PETERSBURG
ПОЛЬСКИЙ ПЕТЕРБУРГ

Zbigniew Opacki (Gdańsk)

Tekst wystąpienia wygłoszonego podczas Międzynarodowej Konferencji *Polski Petersburg – historia i pamięć*, zorganizowanej w Sankt Petersburgu w dniach 10–14 kwietnia 2013 r. przez Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne i Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie.

Uczeni polscy na wyższych uczelniach Sankt Petersburga w XIX i na początku XX wieku. Rekonesans badawczy

Rozwój szkolnictwa wyższego w Rosji w XIX w. był z jednej strony przejawem zmian dokonujących się w społeczeństwie rosyjskim, narastania świadomości niezbędności edukacji do rozwoju indywidualnego i społecznego, z drugiej zaś wynikiem realizowanej przez państwo polityki oświatowo-naukowej, której celem było zapewnienie dopływu odpowiednich kadr administracyjnych, wojskowych, gospodarczych, gwarantujących mu status mocarstwowy. Mimo napięć i konfliktów na styku aspiracji społeczeństwa i oczekiwań państwa instytucje szkolnictwa wyższego, instytuty badawcze niemające charakteru edukacyjnego rozwijały się w wymiarze ilościowym i przede wszystkim jakościowym. Kwestią dyskusyjną jest czy tempo tego rozwoju było porównywalne z jego poziomem w innych krajach oraz czy spełniało pokładane w nim nadzieje zarówno państwa jak i społeczeństwa.

Od początku budowy systemu szkolnictwa wyższego w Rosji istotną rolę zarówno w jego organizacji, poprzez dostarczanie wzorców organizacyjnych, jak i w kreowaniu kadry naukowo-dydaktycznej odegrały niemieckie ośrodki akademickie¹.

¹ Т. Маурер, *Университет и (его) город: новая перспектива для исследования истории российских университетов*, w: *Университет и город в России (начало XX века)*, ред. Т. Маурер и А. Дмитриев, Москва 2009, s. 9–10; А. В. Свешников, *Правительственная политика в сфере зарубежных*

Odnosi się to w pierwszej kolejności do instytucji uniwersytetu, akademii nauk, ale także szkolnictwo specjalistyczne korzystało z tamtejszych zasobów kulturowych. Kształcenie w instytucjach edukacyjnych, a w uniwersytetach w szczególności, było procesem poznania Zachodu i narzędziem przybliżającym zachodnie normy kulturowe². To poniekąd wymuszone brakiem własnej tradycji szkolnictwa wyższego otwarcie się na europejską kulturę naukową było jednym z wielu czynników wpływających na jego dostępność dla spełniających wymogi merytoryczne kandydatów na studentów oraz członków zespołów naukowo-dydaktycznych, niezależnie od pochodzenia społecznego, narodowego i wyznawanej religii. Wydaje się, że dobrym i nieprzesadnym w oddaniu atmosfery panującej na uczelni technicznej w Petersburgu jest wspomnienie absolwenta, już w warunkach wolnej Polski: „szaro było w duszach młodzieży wychowanej w uścisku szkoły średniej i udającej się do Petersburga. Ale w murach naszej uczelni panowała całkiem inna atmosfera... wejście do Instytutu Technologicznego wydawało się wyzwoleniem. Wspólne sale rysunkowe, obiady w tzw. kuchniach studenckich, czytelnia, biblioteka polska z książkami «zabronionymi», wspólna kasa dla całej polskiej młodzieży wyższych zakładów naukowych, wspólna bieda... coraz mocniej zaciskały węzły koleżeńskie. [...] Studia zaprawiały do systematycznej, konsekwentnej pracy”³.

Warto zwrócić uwagę na zwrot „w murach naszej uczelni” oraz podkreślenie wspólnoty życia studenckiego. Można się w pełni zgodzić z nieżyjącym już polskim historykiem Zygmuntem Łukawskim, który napisał, że „Władze tej uczelni [Instytutu Technologicznego – Z. O.] nie kierowały się żadnymi względami narodowościowymi przy przyjmowaniu studentów, jak również przy zatrudnianiu nauczycieli i wykładowców, także w gronie profesorów było wielu Polaków”⁴. Oczywiście nie na wszystkich uczelniach Sankt Petersburga w drugiej połowie XIX w. było podobnie,

командировок русских ученых второй половины XIX – начала XX века, в: Расписание перемен. Очерки истории образовательной политики в российской империи – СССР (конец 1880-х – 1930-е годы), ред. А. Н. Дмитриев, Москва 2012, s. 865–866; Немцы в России. Три века научного сотрудничества, ред. Г. И. Смагина, Петербург 2003.

² А. И. Уткин, *Россия и Запад: история цивилизаций*, Москва 2000, s. 130; А. О. Чубарьян, *Российский европеизм: история, эволюция и будущее*, в: *Россия и запад: исторический опыт XIX–XX веков*, ред. А. О. Чубарьян, Москва 2008, s. 7–12.

³ *Księga pamiątkowa inżynierów technologów Polaków wychowawców Instytutu Technologicznego w Petersburgu (w rocznicę stulecia uczelni)*, Warszawa 1933, cyt. za: L. Bazylow, *Polacy w Petersburgu*, Wrocław 1984, s. 320.

⁴ Z. Łukawski, *Ludność polska w Rosji 1863–1914*, Wrocław 1978, s. 106.

ponieważ w stosunku do studentów zarówno polskiego, jak i żydowskiego pochodzenia obowiązywał wprowadzony w drugiej połowie XIX w. *numerus clausus*⁵. Inna sprawa, czy był w pełni przestrzegany na poszczególnych uczelniach. Można jedynie z pewnym przybliżeniem stwierdzić, że z wyjątkiem Instytutu Elektrotechnicznego, gdzie od początku istnienia tego zakładu naukowo-dydaktycznego przestrzegano dziewięcioprocentowego limitu przyjęć katolików⁶, na pozostałych uczelniach podchodzono do tej kwestii mniej dogmatycznie. Niemniej liczba studiujących Polaków była nie tylko pochodną realizowanej polityki naukowej państwa, lecz również atmosfery politycznej panującej w Rosji, oczywiście głównie w Petersburgu⁷.

Na przestrzeni XIX i początku XX w. praktycznie w większości instytucji naukowo-dydaktycznych i naukowych Petersburga zatrudniani byli uczeni polskiego pochodzenia. Bez większego błędu można przyjąć, że byli to absolwenci rosyjskich uczelni, przede wszystkim petersburskich, czemu sprzyjał zarówno system pozostawiania najzdolniejszych byłych studentów w celu przygotowania ich do objęcia stanowisk profesorskich, potocznie zwany systemem profesorskich stypendystów⁸, jak i specyfika poszczególnych uczelni, ich unikalność czy też występowanie jedynie w stolicy państwa. Petersburski ośrodek naukowy był największy w skali Imperium Rosyjskiego i dynamicznie rozwijał się pod każdym względem. Dynamika rozwojowa kadry naukowej, mająca swoje odbicie w liczbie nadanych stopni naukowych, stanowisk etatowych na uczelniach oraz liczebności studentów, nabrała niebywałego tempa od początku XX w.⁹

Z tego też względu w ośrodku tym występowała najliczniejsza grupa naukowców polskiego pochodzenia, której liczebność również ulegała zwiększeniu, odzwierciedlając

⁵ F. Nowiński, *Polacy na Uniwersytecie Petersburskim w latach 1832–1884*, Gdańsk 1986, s. 192–193.

⁶ J. Róźiewicz, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*, Wrocław 1984, s. 205.

⁷ R. Kołodziejczyk, *Miasta, mieszczaństwo, burżuazja w Polsce w XIX w. Szkice i rozprawy historyczne*, Warszawa 1979, s. 228–231; Z. Opacki, D. Płaza-Opacka, *Kształtowanie się polskiej inteligencji technicznej w XIX i XX wieku. Przykład kariery inżyniera Tadeusza Apolinarego Wendy*, „Nautologia” 2006, nr 143, s. 62–63; zob. uwagi w tej kwestii autora monografii o Instytucie Inżynierów Komunikacji, Ларионов А. М. *История Института инженеров путей сообщения императора Александра I за первое столетие его существования: 1810–1910*, Санкт-Петербург 1910, s. 223.

⁸ В. И. Чесноков, *Пути формирования и характерные черты системы университетского исторического образования в дореволюционной России*, w: *Историческая культура императорской России: формирование представлений о прошлом*, Москва 2012, s. 136; А. В. Свешников, dz. cyt., s. 849–857.

⁹ В. П. Лейкина-Свирская, *Русская интеллигенция в 1900–1917 годах*, Москва 1981, s.23; Н. Н. Никс, *Московская профессура во второй половине XIX – начале XX века. Социокультурный аспект*, Москва 2008, s. 30; А. Дмитриев, *По ту сторону университетского вопроса: правительственная политика и социальная жизнь российской высшей школы (1900–1917)*, w: *Университет и город...*, dz. cyt., s. 135.

tym samym procesy, jakie zachodziły w całym środowisku naukowym Petersburga czy też w Imperium Rosyjskim. Na podstawie polskich opracowań poświęconych zbiorowości polskiej w Rosji¹⁰, Polakom w Petersburgu¹¹, polsko-rosyjskim powiązaniom naukowym, polskim profesorom i studentom na uniwersytetach rosyjskich¹² oraz opracowaniu słownikowo-biograficznemu Artura Kijasa poświęconego Polakom w Rosji do 1917 r.¹³ liczba polskich uczonych w omawianym okresie wynosiła w przybliżeniu 157 osób. W zbiorowości tej uczonych zatrudnionych na Uniwersytecie Petersburskim było 40 osób¹⁴, na uczelniach technicznych 70 oraz medycznych 47 osób. Oczywiście należy zastrzec, że kwestia przypisania danej osoby do określonej narodowości w pojedynczych przypadkach może budzić wątpliwości. Na przykład Ludwik Bazyłow wykluczył z polskiej wspólnoty narodowej Józefa Juliana Sękowskiego (1800–1859), wybitnego orientalistę, profesora Uniwersytetu Petersburskiego, chociaż nie był w tym postanowieniu zbyt konsekwentny, poświęcając mu kilka bardzo interesujących stron w swoim dziele o Polakach w Petersburgu¹⁵. Zagadnienie opcji narodowej winno być oczywiście przedmiotem analizy, i nie tylko jako przejawu zachodzących procesów akulturacji czy nawet rusyfikacji, lecz także być może wzrastającej atrakcyjności kultury rosyjskiej¹⁶.

Na przybliżoną liczbę 157 uczonych pracujących na różnych stanowiskach na uczelniach Petersburga, począwszy od pomocniczych sił naukowych po profesorów zwyczajnych, w pierwszej połowie XIX w. zatrudnionych zostało 28, w drugiej połowie 82, a w pierwszych dwóch dekadach XX w. 47 osób. Brak danych odnośnie do ogólnej liczby ludzi nauki zatrudnionych na uczelniach petersburskich nie pozwala na

¹⁰ Z. Łukawski, dz. cyt.

¹¹ L. Bazyłow, dz. cyt.; I. Spustek, *Polacy w Piotrogradzie 1914–1917*, Warszawa 1966.

¹² J. Róziewicz, *Polskie środowisko naukowe w Petersburgu w latach 1905–1918*, w: *Polsko-rosyjskie związki społeczno-kulturalne na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1980, s. 194–215; tenże, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe...*; F. Nowiński, dz. cyt.; *Польские профессора и студенты в университетах России (XIX – начало XX в.)*, Варшава 1995.

¹³ A. Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 2000.

¹⁴ Dane w odniesieniu do Uniwersytetu Petersburskiego potwierdza badacz dziejów tej uczelni doc. dr Jewgenij A. Rostwcew w rozmowie z autorem niniejszego referatu na konferencji rosyjsko-polskiej w RGIÄ w Sankt Petersburgu 11–12 kwietnia 2013 r.

¹⁵ L. Bazyłow, dz. cyt., s. 169–177.

¹⁶ Przykładem takiego przypadku może być kwestia określenia pochodzenia narodowego wybitnego filozofa i profesora Uniwersytetu Petersburskiego Nikołaja Onufrijewicza Łoskiego (1870–1965). W swoich wspomnieniach jednoznacznie stwierdza, że jego rodzice wywodzili się z polskiej szlachty, guberni witebskiej. Matka była katoliczką, ojciec zaś oraz dzieci należeli do Kościoła prawosławnego, zob. H. O. Лосский, *Воспоминания. Жизнь и философский путь*, Москва 2008, s. 17–28.

wyciągnięcie wniosków dotyczących wskaźnika procentowego ich udziału w ogólnej liczbie uczonych, chociaż w liczbach bezwzględnych mamy do czynienia z ewidentnym wzrostem¹⁷.

Z bezpośrednich przekazów jedynie we wspomnieniach wybitnego filologa klasycznego, hellenisty, profesora Uniwersytetu Petersburskiego Tadeusza Zielińskiego (1859–1944) pojawiła się sugestia, jakoby na jego awansie służbowym oraz nieskutecznym wyborze na członka rzeczywistego Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu zaważyło polskie pochodzenie¹⁸. W tychże wspomnieniach, na przekór jego tezie, jest tak dużo przekazów o przyjaźniach i współpracy z uczonymi Rosjanami z Uniwersytetu i poza nim, że należy podejść do niej z dużą rezerwą, tym bardziej że wspomniana relacja powstała już po powrocie do Polski, po rozpadzie świata, w którym uczony funkcjonował.

Warto na marginesie przypomnieć odwrotną sytuację, kiedy to więzi przyjaźni i współpracy zadziergnięte na uczelni przetrwały również po jej opuszczeniu przez polskiego uczonego. Dotyczy to profesora Napoleona Cybulskiego (1854–1919), który po zrobieniu stopni naukowych w Wojskowej Akademii Medycznej w Petersburgu pod kierunkiem prof. Tarchanowa przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński. Przyjazne stosunki trwały nadal, rosyjski uczoney podczas podróży zagranicznych odwiedzał swojego ucznia w Krakowie, a ten bywał u niego w Petersburgu. Gdy z przyczyn politycznych został usunięty z uczelni, za namową Cybulskiego przeniósł się wraz żoną do Krakowa, gdzie w jego okolicach nabył posiadłość i wybudował willę. Niestety w 1909 r. nagle zmarł, a jego ciało zostało przewiezione do Petersburga i złożone na tamtejszym cmentarzu. Ludwik Wachholz, autor biogramu Napoleona Cybulskiego w *Polskim słowniku biograficznym*, spuentował to następująco: „Stosunek ten, który złączył dwóch wybitnych uczonych, obcych sobie narodowością i wiarą, węzłami

¹⁷ Ogólna liczba pracowników nauki zatrudnionych w szkolnictwie wyższym w Rosji wynosiła nie mniej niż 3 tys. osób, a także zauważalna była tendencja zmniejszania się udziału w środowisku uczonych osób pochodzenia nierosyjskiego, zob. В. Р. Лейкина-Свирская, *Интеллигенция в России во второй половине XIX века*, Москва 1971, s. 181; Н. Н. Никс, dz. cyt., s. 32–33.

¹⁸ T. Zieliński, *Autobiografia. Dziennik 1939–1944. Podali do druku Hanna Geremek i Piotr Mitzner*, Warszawa 2005, s. 147–149, 185–186; szerzej na temat złożoności tych relacji zob. Z. Opacki, *Relacje Tadeusza Zielińskiego z rosyjskimi uczonymi w Petersburgu w świetle jego Autobiografii*, w: *Studia z dziejów Europy Wschodniej. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Arturowi Kijasowi w 70. rocznicę urodzin*, red. G. Błaszczuk, P. Kraszewski, Poznań 2010, s. 237–253.

kosmopolitycznej nauki i serdecznej przyjaźni, wydaje się dziś niezrozumiałym mitem i rzuca jasny snop światła na pamięć ich obu”¹⁹.

Wiedza o poszczególnych uczonych jest bardzo niedoskonała, a biogramy, z wyjątkiem kilku najwybitniejszych przedstawicieli nauki polskiego pochodzenia, są dalekie od kompletności. Często brakuje wręcz fundamentalnych danych o latach życia, etapach kariery naukowej, najważniejszych osiągnięciach. Do tych lepiej opracowanych należą biografie badaczy rangi europejskiej, takich jak Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929)²⁰, Tadeusz Zieliński²¹, Leon Petrażycki (1867–1931)²², oraz tych, którzy kontynuowali karierę naukową w odrodzonej Polsce, albo ich uczniów. Można dzięki temu więcej powiedzieć o osiągnięciach medycznych Jana Balińskiego (1827–1902), Napoleona Cybulskiego, Józefa Mianowskiego (1804–1879), Jana Lucjana Mierzejewskiego (1838–1908), Marcelego Nenckiego (1847–1901), Kazimierza Noiszewskiego (1859–1930), Józefa Ziemackiego (1856–1925). W zakresie nauk technicznych jest spora wiedza o dokonaniach Karola Bohdanowicza (1864–1947), Henryka Czeczota (1875–1928), Feliksa Jasińskiego (1856–1899), Hipolita Jewniewicza (1831–1903), Henryka Merczynga (1860–1916), Andrzeja Pszenickiego (1869–1941) i zapewne jeszcze kilku.

W dotychczasowych badaniach nie sięgano, lub czyniono to bardzo sporadycznie, do teczek osobowych i materiałów z archiwów poszczególnych uczelni. Niewątpliwie największe zasługi w tym zakresie położył Jerzy Różiewicz, który opublikował monografię poświęconą polsko-rosyjskim związkom naukowym i wiele pomniejszych studiów i artykułów z tego zakresu. Jako że tematem były powiązania naukowe, a nie

¹⁹ Biblioteka Jagiellońska: rps akc. 380/81: Stanisława Cybulska-Białowieska, *Garść wspomnień rodzinnych*, s. 7; L. Wachholz, *Cybulski Napoleon*, w: *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1938, t. 4, s. 116–118; Z. Opacki, *Контакты научных кругов Кракова с российскими учеными в конце XIX – начале XX в.*, w: *Российско-польские научные связи в XIX–XX вв.*, Москва 2003, s. 154–155.

²⁰ Zob. J. N. Baudouin de Courtenay, *Dzieła wybrane*, Warszawa 1974–1990, t. 1–6; *Działalność naukowa, dydaktyczna i społeczno-polityczna Jana Niecisława Baudouina de Courtenay w Rosji*, red. J. Różiewicz, Wrocław 1991; wybory korespondencji, m.in.: *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa. Listy Jana Baudouina de Courtenay do Henryka Ułaszyna z l. 1898–1929*, oprac. M. Skarżyński, M. Smoczyńska, Kraków 2007; *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa: Listy J. N. Baudouina de Courtenay...*, oprac. A. Czelakowska, M. Skarżyński, Kraków 2011.

²¹ T. Zieliński, *Autobiografia...*, dz. cyt.; tenże, *Listy do Stefana Srebrnego*, oprac. G. Golik-Szarawarska, Warszawa 1997; tenże, *Kultura i rewolucja. Publicystyka z lat 1917–1922*, Warszawa 1999; Z. Opacki, *Relacje Tadeusza Zielińskiego...*, dz. cyt.; tenże, *Profesor Tadeusz Zieliński w środowisku badaczy antyku w świetle korespondencji petersburskich bizantynistów* [w druku].

²² Wybór prac jemu poświęconych zob. J. Różiewicz, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe...*, dz. cyt., s. 182, przyp. 16.

środowisko uczonych polskiego pochodzenia, także badania archiwalne prowadził pod odmiennym kontem. Wspomniana monografia przynosi sporo informacji o poszczególnych uczonych albo przynajmniej o nich wzmiankuje. Kwerendę w archiwach Leningradu/Petersburga prowadził również Franciszek Nowiński. Jego praca poświęcona Polakom na Uniwersytecie Petersburskim koncentruje się głównie na społeczności studenckiej, natomiast społeczność polskich uczonych w badanym okresie została ujęta dość skromnie. W ostatnim czasie otrzymaliśmy monografię Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu autorstwa Ireny Wodzianowskiej opartą w poważnej części na materiale pozyskanym w archiwach Petersburga. Autorka poświęciła również jeden rozdział kadrze naukowo-dydaktycznej, koncentrując się głównie na realizowanych przez nią obowiązkach dydaktycznych²³.

Na marginesie wspomnę, że w zakresie badań szkolnictwa wyższego w Cesarstwie Rosyjskim w polskiej historiografii dostrzegalny jest wyraźny postęp. Wymieniając jedynie opracowania monograficzne, oprócz starszej pracy Jana Tabisia o Polakach na Uniwersytecie Kijowskim w okresie międzypowstaniowym²⁴ opublikowano w ostatnich latach monografię poświęconą Polakom na Uniwersytecie Charkowskim autorstwa poznańskiego uczonego Artura Kijasa,²⁵ Polakom na Politechnice Ryskiej wraz z albumem studentów oraz monografię tej uczelni autorstwa gdańskiego historyka Arkadiusza Janickiego²⁶, zbiór studiów poświęconych Polakom na Uniwersytecie w Tartu pod redakcją badacza lubelskiego Jana Lewandowskiego²⁷ oraz monografię warszawskiej uczoney Joanny Schiller dotyczącą koncepcji uniwersytetu rosyjskiego w latach 1863–1917²⁸. Mają one wielkie walory merytoryczne i zostały oparte na materiałach pozyskanych w trakcie rozległych kwerend archiwalnych oraz na dostępnych publikacjach.

²³ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu, 1842–1918*, Lublin 2007, s. 129–219.

²⁴ J. Tabiś, *Polacy na Uniwersytecie Kijowskim 1834–1863*, Kraków 1973.

²⁵ A. Kijas, *Polacy na Uniwersytecie Charkowskim 1805–1917*, Poznań 2005, wyd. 2, popr. i uzup., Poznań 2008.

²⁶ A. Janicki, *Studenci polscy na Politechnice Ryskiej w latach 1862–1918*, Gdańsk 2005, t. 1/2; tenże, *Alma Mater Rigensis 1862–1918*, w: A. Janicki, M. Laszczkowski, Ę. Jękabsons, *Polentechnikum*, Inowrocław 2012, s. 9–70 [praca w jęz. łotewskim i polskim].

²⁷ *Uniwersytet w Tartu a Polacy. Rola doradczyków w polskiej nauce, kulturze i polityce XIX i XX wieku*, red. S. G. Isakow i J. Lewandowski, Lublin 1999.

²⁸ J. Schiller, *Universitas rossica. Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863–1917*, Warszawa 2008.

Dalszy postęp w badaniach poświęconych polskiemu środowisku naukowemu w Rosji, w tym szczególnie w Petersburgu, jest możliwy i powiedziałbym, że również konieczny. Od lat bowiem wykorzystuje się te same dostępne w Polsce materiały wspomnieniowe oraz prasowe. Oprócz ich niekwestionowanej wartości poznawczej, są one niestety obciążone właściwymi dla tego typu źródeł nieścisłościami. Warunkiem *sine qua non* dalszych badań jest wykonanie rzetelnej kwerendy w archiwach petersburskich uczelni. Winna ona dotyczyć materiałów osobowych, przedkładanych życiorysów, wykazów dorobku naukowego, recenzji i opinii naukowych związanych z uzyskiwaniem kolejnych stopni naukowych, protokołów rad wydziałów z posiedzeń związanych z awansowaniem czy wyborami na funkcje i stanowiska na uczelniach. Wydaje się, że tak zebrany materiał źródłowy pozwoli na przygotowanie w miarę kompletnych biogramów uczonych polskiego pochodzenia lub uzupełnienie już istniejących. W miarę możliwości, jeśli zachowane zostały spuścizny profesorskie w bibliotekach i archiwach Sankt Petersburga, należy przeprowadzić również w nich wnikliwą kwerendę, która pozwoli na ukazanie powiązań towarzysko-naukowych w środowisku uczonych, niezależnie od ich pochodzenia narodowego. Podobnymi czynnościami badawczymi należy objąć materiały organizacji i towarzystw naukowych funkcjonujących w Petersburgu. W wielu z nich aktywnie działali polscy uczeni, pełniąc również odpowiedzialne funkcje.

W dalszej kolejności, uwzględniając istniejący stan badań w zakresie historii nauki w Polsce i Rosji oraz wiedzy o funkcjonowaniu środowisk polonijnych w różnych ośrodkach w Rosji, głównie oczywiście w Petersburgu, możliwym będzie przygotowanie monografii poświęconej polskiemu środowisku naukowemu w Sankt Petersburgu w XIX w. i na początku wieku XX. Wydaje się, że dobrym wzorem w realizacji badań źródłowych, począwszy od wykonania kwerendy po publikację, jest zrealizowany pod auspicjami Rosyjskiej Akademii Nauk program poświęcony rozpoznaniu spuścizn petersburskich uczonych zajmujących się w XIX i na początku XX w. obszarem Bizancjum. W kilku tomach zawarta została podstawowa wiedza o poszczególnych badaczach oraz istniejącym zasobie źródłowym występującym w archiwach Petersburga²⁹. Innym punktem odniesienia może być wielotomowa seria publikacji prac

²⁹ Tomy publikowanych materiałów stanowią znakomity przewodnik po istniejących zasobach źródeł, a zarazem przybliżają środowisko rosyjskich badaczy świata bizantyjskiego, jakie uformowało się w

zbiorowych poświęcona Niemcom w Rosji i ich roli w różnych sferach życia społecznego, naukowego, kulturalnego, gospodarczego i politycznego. Publikacje te, będące owocem kolejnych konferencji stanowiących podsumowanie etapów badań archiwalnych, są kopalnią wiedzy o wkładzie tej społeczności w rozwój wschodniego sąsiada³⁰.

Badania elity polskiej inteligencji w Rosji, bo niewątpliwie uczonych można do niej zaliczyć, mimo specyfiki położenia formalnego w systemie społeczno-ustrojowym państwa rosyjskiego³¹, są niezwykle istotne dla poznania źródeł kadr naukowych II Rzeczypospolitej, a nawet okresu po II wojnie światowej. Przy tym niebagatelną kwestią jest dokumentowanie polsko-rosyjskich związków naukowych również poprzez wydawnictwa źródłowe i publikowane w formie elektronicznej materiały archiwalne.

Petersburgu w 2. poł. XIX w. Kolejne tomy publikacji: *Архивы русских византистов в Санкт-Петербурге*, red. И. П. Медведев, Петербург 1995; *Рукописное наследие русских византистов в архивах Санкт-Петербурга*, red. И. П. Медведев, Петербург 1999; *Мир русской византистики. Материалы архивов Санкт-Петербурга*, red. И. П. Медведев, Петербург 2004. Ponadto odrębny tom poświęcony spuściźnie rękopiśmiennej Michaiła Rostowcewa: *Скивский роман*, red. Г. М. Бонгард-Левина, Москва 1997.

³⁰ Jedynie tytułem przykładu podaję kilka publikacji z tego zakresu: *Немцы в России. Петербургские немцы. Сборник статей*, red. Г. И. Смагин, Петербург 1999; *Немцы в России. Российско-немецкий диалог. Сборник статей*, red. Г. И. Смагин, Петербург 2001; *Немцы в России. Три века сотрудничества. Сборник статей*, red. Г. И. Смагин, Петербург 2003.

³¹ Na temat statusu społecznego profesora uniwersytetu w Rosji zob. Z. Opacki, *Міędzy urzędnikiem a inteligentem. Kwestia statusu społecznego profesora uniwersytetu w Rosji w XIX pocz. XX wieku*, w: *Rosja w kryształach. Rozważania, fakty i miraż. Россия в хрустале. Размышления, факты и миражи*, tom poświęcony profesorowi Franciszkowi Aranowiczowi, red. D. Oboleńska, U. Patocka-Sigłowy, K. Arciszewska i K. Rutecka, Gdańsk 2014, s. 325–353.